congrua ve administrandi norma facta, permiscendo misericordiam cum justitia, ut sojet Deus, in quovis alio opere. Chrysostomo Euthymius ultimum tribuit. Refert præterea qui *manus Dei* per quamdam accommodationem Filium designari & Spiritum sanctum velint, attribuendo isti doctrinam veritatis: ut de ipso Christus loquitur *a*, judicium illi, cui omne judicium datum à Patre idemmet testatur *b*, intelligens seipsum.

Sensus accommodatitius.

Virtutem operum suorum.) Hieronymus, *fortitudinem* חיל *choach*, ἰσχὺν *robur*, *vim*, *potentiam*, *efficaciam*, &c. Habent quoque fortitudinem Psalterium vetus, Augustinus, Prosper. Virtutem operum, de Christo agendo, & Christiana religione, interpretantur, ut circa miracula veritatur *c*: ut circa declarationem, ac expressionem veterum figurarum, quæ sunt impletæ in variis mysteriis nostris, & in Eucharistia *d*, ut circa vim intrinsecam, quæ res difficiles factu redat faciles *e*: ejusmodi scilicet; sunt opera virtutum, ut circa mysteria ipsa incarnationis, passionis, resurrectionis, ascensionis *f*: ut circa internam vim, & efficaciam inhærentem operibus istis, qualis personæ dignitas, amor, &c.

a Joan. 14. 17. c. 15. 16. 26.
b c. 5. 22. 27
c Cassiod. & Hugo.
d Beda Haimo, Remig. Bruno, Hugo Lyra Richolini.
e Aug. & Prosper.
f Pampilus. & Valentia.

Annuntiabit populo suo.) Hebraicè, & Græcè est, præteriti temporis verbum אִגֵּד הגיד *higged*, & Latinè in multis codicibus bibliorum, & Enarratorum, quia etiam nationem redunt dicti temporis, sed in Psalterio vetere, apudque Augustinum, & alios, retinetur, tempus futurum. Sæpe monui temporum permutatione sensum non variari. Tamen futurum tempus cohæret hic melius cum præcedente verbo, & cum sequente. Hæc potissima annuntiationis, atque prædicationis materia operum Dei virtus, horum luggerenda populo memoria est Dei prædicanda virtus Prædicatori non sua ipsius. Quamquam Gregorius *g* dicat posse interdum Prædicatorem, vel sanctum virum de se aliquid innotescere, morem Creatoris sui imitando, qui dum suam nobis magnitudinem narrat, nostram ad se imperitiam sublevat. Tum præsentem locum sic explanans, ait, quod idcirco fortitudinem suæ operationis infinuat, ut eum, qui audierit, donis ditescat. Hoc modo sanctos viros nonnumquam quædam de se, ut audientes instruant, non ut ipsi proficiant, manifestare.

Dei prædicanda virtus prædicatori non sua ipsius.
Quomodo & quando liceat prædicatori de se aliquid insinuare.
g 18. mor. c. 5. vel. 7. 2

Ut det illis hæreditatem gentium.) Hæreditas gentium Chananæa, sive Palæstina est, quæ à septem gentibus, de quibus aliàs dixi, possidebatur hæreditario jure, sed propter earum peccata quibus Deum offenderant, ac læserant etiam populum Hebræum, Deo auctore, ac donatore translatum est jus in illum, atque deinceps factum ei hæreditarium. Eodem pacto canitur in psal. 134. *h* atque in 135. *i*. *Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel populo suo.* Mysticè, vita beata est hæreditas gentium, eo quod omnes gentes, inquit Lyranus, in quantum sunt factæ ad imaginem Dei, habent quamdam aptitudinem ab hanc hæreditatem, Deusque *vult omnes homines salvos fieri k. Ablatum est regnum Dei, & datum est genti facienti fructus ejus l.* Adoptati sunt Gentiles in filios loco Judæorum, facti *hæredes Dei, & coheredes Christi m*. qui tamquam filius naturalis est primarius hæres, quem improbi servi occiderunt *n*. *Ideo novi testamenti mediator est Christus, ut morte intercedente in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissione accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis o.* Annuntiantibus virtutem operum Christi Christus *dedit hæreditatem gentium*, ut ad ipsum illas convertant, ait Haimo Titelmanus alia de causa *hæreditatem gentium* de beatitudine interpretatur, prout ea debebatur dæmonibus, qui per contemtum gentes vocantur. Quomodo autem felicitati convenat nomen ratioque *hæreditatis* alibi docuimus: præterea qua ratione, nostra sit Deus hæreditas, & nos hæreditas ipsius.

h verse 12.
i verf. 21.
k 1. Tim. 2. 4.
l Matt. 21. 43.
m Rom. 8. 17
n Matt. 21. 38.
o Hebr. 9. 15

Opera manuum ejus veritas, & judicium.) *Veritatem* crebrò sumi pro *misericordia* Chrysostomus docere monui, quem citat etiam Euthymius, videturque is qui dicitur Basilius, descripsisse, & hic significari quod misericordiam Deus cum judicio sive justitia sæpe commiscet. Vellem vel unum exemplum protulissent, quo *veritatis* nomen accipiatur pro *misericordia*. Mihi nullum occurrit. Sed *veritas*, & *judicium* non raro idem valent, quod exactum, perfectum, verum, ratum, certum judicium: quandoque fidelitatem, ac veracitatem in præstandis promissis significat, ut hoc loco, & aliis in psalmis præcedentibus in quibus egimus de hac in scripturis tam frequenti combinatione, *Veritas cum gratia per Christum facta est p*. Legis ubra, typusque impletus est, infirmitas corroborata: *Princeps mundi judicatus q*. Quos eligit, quos reprobat, justè reprobat *r*. Tabulas legis aliqui per *opera manum Dei* accipiunt, quo factæ scribantur in Exodo *s* opere Dei, contineant vero *veritatem*, & *judicium*, idest, præcepta pertinentia ad fidem, rectèque de Deo sentiendum, ac ritè colendum, in prima tabula: in secunda, quæ spectant ad judicium, justitiamve, seu justam inter homines societatem servandam. Non nihil favet mentio, quæ proximè subjicitur de fidelibus mandatis Dei. Applicat Hugo *manuum opera* satisfactioni, *veritatem* confessionis oris, *judicium* cordis contritioni, quæ judicat, & punit. Remigius exponit de illis, qui facientes veritatem, *veniunt ad lucem t*, & qui *semetipsos dijudicant, ne judicentur ac damnentur à Domino u*. Glossa *veritatem* vitæ esse Eucharistiam rectè sumentibus eam & *judicium* mortis indignè sumentibus. Rickelius *veritatem* refert ad veram ac substantialem Christi præsentiam: *judicium*, ut Glossa.

A
p Joan. 1. 17
q cap. 16. 11
r Pampilus. Haimo, Cassiodor.
s cap. 32. 16
B
t Joan. 3. 21.
u 1. Cor. 11. 31. 32.

Vers. 8.) Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate, & æquitate.

Sensus loci

TRansit ab operibus creationis ad opus legislationis, eo modo quo in Psalmo 18. qui cœptus à cœlis descendit deinde ad legem, ut Chrysostomus, & Basil. hoc etiam loco advertunt. Non minus mirabilem se Deus in condenda lege, vel inserenda in animis humanis, demonstravit, quam in creandis rebus, nec minus meretur, immo adhuc magis, ut ei confiteamur hac de causa, & quia adeò sanctis, firmis, immutabilibus, indispensabilibus, veris, justis præceptis instruxit, quam quia naturæ nobis opera communicavit. Simul præterea innuere videtur Propheta, Gentes illas, quarum hæreditatem dedit Deus Hebræis, hæreditate sua ejectas, quod fidelia mandata ejus, naturalia, rectissima, justissima, quæque idcircò prævaricatoribus pœnam, præmium afferunt observatoribus, transgressæ fuerint. Nam vetans Deus Hebræis adulterium, incestum, vitium contra naturam, idololatriam, ac similia, adjecit, ut *non pollucrentur in omnibus his, quibus contaminata sunt universa gentes, quas ejecturus erat ante conspectum eorum, & quibus polluta erat terra, cujus ipse scelera visitaturus erat, ut evomeret habitatores suos: omnes execrationes istas factas ab accolis terræ, qui fuerunt ante illos, & polluerunt eam: cavendum ipsi, ne & ipsos similiter evomat, quum paria fecerint, sicut evomuit gentem, quæ fuit ante eos x*. Quod si sub mandatis comprehendamus non moralia dumtaxat, sed judicialia, & cerimonialia, quæ Deus condidit, ut melius homines consiterentur ei, & laudarent, & gratias agerent, sunt omnia fidelia, quia nihil continent perversum, aut fallax, & non fide dignum, *confirmata in sæculum sæculi*: quoniam quæ figuram & typum gerebant, ad veritatem, ac veluti solidum corpus transmutata sunt, atque in perfectiorem statum translata: quemadmodum, quum quis ex puero *fit vir y, facta in veritate & æquitate*, absque ullo mendacio, & injustitia, cum veracitate promissionum, & justitia reddendi pro meritis cum perspicuitate, & cum doctrina morum. Epithera laudesque similes legis, & præceptorũ divinorum sunt in citato psl. 18. & in 118. præsertim, præter alios tùm pl., tùm aliarum scripturarum locos: longe autem perfectus conveniunt legis Evangelicæ. Extendunt sententiã Græci ad mandata cunctis rebus etiam ratione carentibus à Deo data, qui *mandando creavit, & statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi, præceptum posuit, & non præteribit z*: deinde ad mandata legis naturalis quæ competit homini: tertio ad mandata legis scriptæ, sive Moysis. Addi potuerunt quæ pertinent ad Evangelium. Arnobius de his videtur intellexisse, ac simul de omni doctrina, ac gestis Christi, quæ non in phantasmate contigerint, ut anathemabilis Manichæus somniatus est, sed in veritate, judicio, æquitate.

x Lev. 18. 24. usque ad finem.
y 1. Cor. 13. 11.
z ps. 148. 6.

Fidelia omnia mandata ejus.) Hieronymus, *præcepta*, Alii, *rata*, *& vera*, *certa*, *& veracia*, *optima fide*, *ac viliter statuta*. Explicant Euthymius, Nicephorus πιστὰ τὰ τολὰς, idest, ἀξιόπιστα, *fide digna præcepta*, Apollinarius ἀγαπὰ πίστὶν ἔχουσας, *gloriosam fidem habentia*: quod vulgo diceremus, *esse magna fidei, & auctoritatis, valde authentica*, &c. Rursum Hieronymus *a* quæ apud Esaiam *b*, secundùm translationem LXX. vocantur *sancta David fidelia*, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστὰ interpretans pro firmis, & robustis, confirmat præsentis loci testimonio: præterea ex eo, quod habetur in Deuteronomio *a Deus fidelis, & non est i iniquitas in eo*: item ex Pauli verbis *b*, *Si negaverimus eum ipse fidelis permanet, negare seipsum non potest*: præterea *c*, *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus*. De loco Elaiæ citato, in libro Actuum Apostolorum *d*, vide quæ in illius commentario dixi, nec non ibidem citatum Tertullianum. Justinus *e* utitur eo Esaiæ loco pro testamenti novi firmitate. Lege etiam dicta in Ps. 18. *f quare testimonium Domini fide le* appellet, satis communis expositio est, quia reddunt quod promittunt, vel minantur: aut quoniam vetera complementum suum in novis habuerunt, veraque præsignasse deprehensa sunt.

a c. 32. 4.
b 2. Tim. 2. 13.
c 1. Tim. 1. 12.
d c. 13. 34.
e in Trypho.
f vers. 8. Quare testimonium Domini fidele dicatur.

Confirmata in sæculum sæculi.) Hieronymus, *firmata jugiter in sempiternum*. Naturalia præcepta mutari & dispensari nequeunt; legis scriptæ illa, quæ ab his diversa erant. Secundùm rem præfiguratam, & testamentum novum immutabilia erant, ut idcircò idem *testamentum novum* simul vocetur, & *æternum g*. *Confirmatum* Paulus *h testamentum* ait *in morte* testatoris. Confirmationem istã Rickelius attendit per miracula, & cetera, quibus fides innititur in æternum roborata, propter quæ dici possunt *credibilia nimis i*, & Deo dicere cum Richardo Victorino κ, Si error est, nos deceptos ab illo. Hugo, quoniam ad præcepta, & justificationes Dei debemus *cor inclinare in æternum l*, non ad tempus tantum.

g in cant. Missæ.
h Hebr. 6. 12 & sequ.
i psal. 92. 5.
k 1. de Trin. c. 2.
l Psl. 118. 112

Facta in veritate, & æquitate.) In Psalterio vetere, apudque Augustinum, *& in justitia*. Apud Prosperum, *& in judicio*. Potuit ultimi nominis loco *rectitudo* poni, quia est εὐθύτης, & ישר *inseiar*. Utrumque nomen quandoque confunditur. *Veritas* pro Christo ipso sumitur ab Arnobio. Valentia *mandata facta in veritate* de novis accipit, maxime de illo, quo tradita est Eucharistia, quatenus umbras, & figuras implevit: *in æquitate*, seu *in justitia, & judicio*, quoniam per passionem Christi, & sanguinem ibi contentum, facta est justa punitio pro peccatis mundi. RicKelius, quoniam tulit Deus præcepta cum sapientia, & justitia: vel secundùm veritatem angelicæ illustrationis, & æquitatem angelicæ administrationis: *data* namque *lex est in dispositione Angelorum m*. Hugo, quia dedit mandata is, *qui non mentitur Deus n*, & *cujus omnia mandata æquitas o*, sicut & *veritas p*: vel quoniam impleri debent à nobis in veritate puræ conscientiæ, non in falsitate hypocrisis; & in æquitate, ut respondeat culpæ pœnitentia, sintque *fructus digni pœnitentiæ q*. Bruno, ut observentur *in veritate* fidei, & *in æquitate* intentionis, intuitu non temporalium, sed cœlestium bonorum. Cassiodorus, quoniam dicta complentur, & justitiæ pondere proferuntur. Observat item loqui Prophetam de mandatis, ut factis, quum dici soleant, quoniam certissimis effectibus sunt plenissima. Adderem, quia dicuntur ut fiant. Jansonius firmitatem divinorum mandatorum *in sæculum sæculi*, pendere ait *ex veritate*, in qua facta sunt; per *æquitatem* significari, quod ne rigor quidem eorum ea caduca facere possit, quia cum tali æquitate mandavit Deus, ut noluerit esse ad salutem necessarium illa perfectissimo modo implere, sed humanis viribus, & hominum profectui contemperato. Ayguanus Psalmum totum tractans de Eucharistia, *mandata*, quæ de ipsa data sunt, *facta* dicit *in veritate*, quoniam *veritatem*, quam significant, realiter continent, idest, Corpus, & Sanguinem Christi, & Christum totum, qui est veritas: *& in æquitate*, quia hoc Sacramentum æquat se, & non conformat recipienti, atque consecranti, tùm ad vitam, si sint boni, tùm ad mortem, si sint mali. Litteralis sensus quis sit, in paraphrasi exposui.

m Act. 7. 53
n ad Titum 1. 2.
o ps. 118. 172
p ib. vers. 86
q Matth. 3. 8.

Vers. 9.) Redemtionem misit populo suo mandavit in æternum testamentum suum.

Sanctum, & terrible nomen ejus,

Sensus loci.

ISto versu includuntur tria hemistichia inchoata à פדה *pe, Pfsade*, קדש *Koph*, & eodem modo in sequenti sunt totidem, cum ultimis alphabeti litteris, atque sic non excedit Psalmus numerum integrorum decem versuum, qui est numerus perfectus, decalogo etiam congruens. Idem in sequenti Psalmo observatur. Est autem sensus, quod firmitas mandatorum, de qua dixerat, ex eo tempore cœpit, quando Deus *misit populo suo redemtionem*: tunc enim liberando eum ex captivitate dura Ægypti, leges tulit, ac testamentum, quæ voluit perpetuò servari. Ad quod momenti plurimum habebat, habetque confiderare, quanta sit nominis Dei sanctitas, majestatque, quam sit id etiam venerabile, & formidabile. Vel quod sit nefas polluere, ac profanare sanctitatem legis, & fœderis: neque contemni, & negligi, quod cum tanto terrore sancitum est. Hæc duo deprehender, qui quo modo legem Deus in monte Moysi dederit, attendet, quanto apparatu, cerimonia, religione, & simul quem tenuerit modum in educendo populum de Ægypto, quidque ab eodem tunc exegerit. Sub hoc typo longe divinioremPropheta redemtionem intendit, ut quidam Græcorum, & plures Latinorum docent, nempe veram, ac æternam generis humani redemtionem per Christum, per quem Deus visitavit, & fecit illam, ut Joannis pater gratulabundus cecinit *r*: & voluit, ut pactum, fœdusque de æterna salute, possessione cœlestis patriæ, liberatione à peccato, morte, dæmonis potestate, damnatione, esset æternum: quæ vero ad vetus testamentum pertinebant, non aliter quam in hoc effectu, quem adumbrabant. Nam secundùm rem Deus ipse prædixit apud Jeremiam *s*, quod *feriet fœdus novum, non secundùm pactum, quod pepigerat, ut educeret de terra Ægypti, & irritum factum est à populo*; sed *quod contineret legem insitam in visceribus, & in corde scriptam*. Vocat idem Propheta *t*, & post illum Paulus *u*, hoc *testamentum consummatum*. Tandem dicit David hoc loco, eum, qui *mandavit* suum illud *testamentum in æternum*, omnino velle ut custodiatur, *quia sanctus est*, & ideo exigens à suis sanctitatem *x*, *& terribilis*: & propterea puniens polluentes nomen, ac legem ipsius, ita ut *horrendum sit incidere in manus Dei viventis y*.

A
r Luca 1. 68
s c. 31. 32. 33
t ib. vers. 40
u Hebr. 8. 8.
x Lev. 11. 44 45. c. 19. 2. c. 20. 3. 7. 26.
y Hebr. 10. 31.

Non est David, & aliis Prophetis inusitatum revertì ad antiquiora, ut licèt antea ille egisset de manna Judæis dato, & *hæreditate Gentium*, nulla ratio fuerat, quare nunc revertefetur ad antiquiora ejusdem populi beneficia *z*. Utrobique sublimiorem recipimus de Christo, beneficiis ab eo collatis, & Ecclesia sensum, tum de institutione Eucharistiæ, quod est testamentum æternum, maxime sanctum, atque terribile; sed sub cortice sensus litteralis de Hebræo populo, ac rebus ejusdem: Mettrum non servat ordinem, inquit Cajetans exponens de Ægyptiaca redemtione, ut etiam Tirvetus, Theodoretus autem videtur extendere ad plures redemtiones missas populo Dei observanti præcepta, & ad promissiones, quibus obstrinxit seipsum perpetuo, opitulaturum his, qui obtemperent ipsi.

C
z Sic Bellarm.

Redemtionem misit populo suo.) Habent aliqui codices, & Ennarratores, *misit Dominus*. *Redemtoris* nomen maxime proprium Christi. & *redemtionis* per eum factæ crebra in novo potissimum testamento mentio; immò dicitur *factus redemtio nostra a*, *& æternam redemtionem invenisse b*. Redemtorem, & redemtionem misit Pater, & fecit per Filium, qui solus propriè redemit quia solus pretium tolvit *sanguinis pretiosi c*. De phrasi, qua *mittere* dicitur *misericordiam, lucem, veritatem, salutem*, & similia, diximus in aliis Psalmis. Gaudentius *d* Brixiensis comparans redemtionem per Christum, & Baptismi Sacramentum cum redemtione ex Ægypto, scribit, quod pius Pater *misit redemtionem populo suo, memor testamenti sui sancti; quod disposuit patribus nostris Abraha, & semini ejus in sæcula*. Ipsemet Christus in Osæa *e* dicit, *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos*. *Misit* etiam *redemtionem* tùm mundo, ut Deus est, seipsum, quatenus homo erat, sicut item Pater, ac Spiritus sanctus misit, & omnes personæ incarnationis opus efficienter produxerunt: tùm Apostolos mittendo, qui & quia mittuntur, *Apostoli* nominantur. Christus immediatè *misit redemtionem populo suo*, ad quem solum missus fuerat *f*. Apostoli missi redemtionem eamdem prædicaverunt omnibus populis, ut ex omnibus unum efficerent. Sed peculiariter soli electi efficiunt populum Dei, solique redemtio perfectè prodest, altoqui *copiosa apud Dominum g*.

a 1. Cor. 1. 30.
b Hebr. 9. 12
c 1. Petr. 1. 19.
d tract. 2.
e cap. 13. 14.
Notio nomine Apostoli.
f Matt. 15. 24.
g Ps. 129. 7.

Mandavit in æternum testamentum suum.) Hieronymus, *pactum* Chaldaicè additur, *sanctum*: quod epithetum adhibuit quoque pater Joannis *h*. Non succedit Eucharistiæ aliud Sacramentum, qui etiam dicitur *calix novi, & æterni testamenti*, nec erit aliud testamentum post istud novum, & Evangelicum: & huic succedet æterna felicitas, & veteris æternitas consistit in re, ac effectu, quem prefigurabat, quum re ipsa fit antiquatum.

h Luca 1. 72 Testamentum quare dicatur novum.

bendo his, qui timent ipsum timore casto eosdemque re-
ficiendo, sustentando, perficiendo; *memorem futurum in*
sæculum testamenti sui, quia promissionem de visione per-
petuò servabit, ne umquam relabamur in miserias pristi-
nas, sed cum Deo sine fine maneamus *virtutem mirabi-*
lium suorum revelatuum populo suo, quoniam sanctis re-
velat in patria divinos, atque potentes effectus suos, & A
inferiores Angelos illuminat per superiores de talibus
operibus. Ceteræ Psalmi partes facile possunt juxta di-
ctum sensum applicari. Quare totus Psalmus exponi po-
test de beneficiis populo Hebræo concessis, de munerib-
us Evangelicæ gratiæ, præsertim circa Eucharistiam,
de æterna felicitate.

PSALMUS

CENTESIMUS UNDECIMUS.

Alleluja, Reversionis Aggæi, & Zachariæ.

1. BEatus vir qui timet Dominum: in mandatis
ejus volet nimis.
2. Potens in terra erit semen ejus: generatio rec-
torum benedicetur.
3. Gloria, & divitiæ in domo ejus: & justitia ejus
manet in sæculum sæculi.
4. Exortum est in tenebris lumen rectis: miseri-
cors, & miseratur, & justus.
5. Jucundus homo qui miseretur & commodat,
disponet sermones suos in judicio: 6. quia in æter-
num non commovebitur.
7. In memoria æterna erit justus: ab auditione
mala non timebit.
8. Paratum cor ejus sperare in Domino, 8. con-
firmatum est cor ejus: non commovebitur donec
despiciat inimicos suos.
9. Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus ma-
net in sæculum sæculi, cornu ejus exaltabitur in
gloria.
10. Peccator videbit, & irascetur, dentibus suis
fremet & tabescet: desiderium peccatorum peri-
bit.

Titulus & Argumentum.

Alleluja, Reversionis Aggæi, & Zachariæ.

Titulus. DE *Alleluja* sufficiunt alibi dicta. Cetera nec
Hebraicè, nec Græcè extant, nec apud Enar-
ratores Græcos. Nihilominus retineri de-
bent, Ecclesiæ auctoritate, tamquam Ca-
nonicæ scripturæ pars non rejicienda, ut
Lyranus facit, vel ut ab aliquo expositore addita pro sua
voluntate; neque pro adjectitiis habenda, ut Jansenius
loquitur. Ex Latinis recipit Arnobius tribuens ea Eldræ,
Augustinus, qui legit *conversio Aggæi, & Zachariæ*, Pro-
sper, Cassiodorus, Beda, & posteriores, licèt non is, qui
vocatur Hieronymus, inter antiquos tamen censendus.
Argumentum. Credendus David in spiritu prævidisse Aggæum, & Za-
chariam post Babylonicæ captivitatis expletum tempus,
ad populum reversurum fuisse, atque illum admoniturum,
quanta sit viri justi, ac timentis Deum fœlicitas
etiam temporalis, ut hac doctrina, exemplique permo-
tus, vitaret similem captivitatem, aut alias hujusmodi
calamitates. Augustinus, & alii attendunt hic, sub ty-
po materialis templi, cujus hi Prophetæ prædixerunt
restaurationem, constructionem templi spiritualis, quod
sit ex timore, operibus misericordiæ, aliarumque vir-
tutum, post reditum à misera servitute peccati, & dia-
boli captivitate. Felicitatem temporalem viri justi, re-
ligiosique in semine, gloria, opibus liberatione ac se-
curitate à malis, in memoria, stabilitate, exaltatione,
quantumvis impius, hostis ejus irà fremat, invidiaque
contabescat; spiritualiter accipere debemus præcipue,
sed ita, ut intelligamus quæ tudi populo planiùs, expli-
catiùsque proponebantur, in omni statu etiam legis evan-
gelicæ, viris probis, ex singulari quadam Dei benevo-
lentia, & providentia non rarò communicari, quando
videt id eis conducere. Latius patet hæc disputatio, non
semel alibi tractata, quemadmodum & mystici templi
ædificatio, de qua nonnihil hoc loco Augustinus, & hi-
storia reversionis Hebræorum de captivitate Babylonic-
a, quique fuerint Aggæus, & Zacharias. De horum
prophetia mentio fit in Eldræ historia tùm canonica *a*, à 1. Esd. 5. & c. 6. 14.
tùm apocrypha *b*, & apud Josephum *c*. Notio nominum Notio nominum. Aggæi, & Zachariæ.
Aggæi, & Zachariæ, proposito congruit, videlicet *festi-*
vitas, hilaritas, *ve*, primi, & secundi *memoria Dei*. Atha-
nasius hunc Psalmum adnumerat aliis tùm præcedenti-
bus Psalmis, primo, trigesimo primo, quadragesimo,
tum posterioribus 118. & 127. qui sunt *μακάριοι ἄνεμοι*
νόμοις, *beatitudinem resonantes*, & quibus alicujus beati-
B tudinem volens prædicare, uti possit: præterea inter
illos, qui virtutes in vita describant, & in quibus sit *al-*
leluja. Quum sint sex Psalmi à beatitudine ordientes,
possemus dicere per eos indicari beatitudinem præsentis
vitæ, postquam sequitur sabbatismus, beatitudoque vi-
tæ futuræ. Nescio unde Valentia probare possit Psalm-
um illum à Davide compositum ad laudandum Deum,
maximè in festivitate Paschæ. Ceterum habet Psalmus
decem versus, ut præcedens; sed quemadmodum & ille,
constantes hemistichiis viginti duobus, quorum primæ
litteræ servant ordinem alphabeti. Institutio ibi elemen-
taris erat divinæ laudis: hic veluti rudimenta moralis
vitæ, quæ duæ resin Decalogo continentur, ut priori
quoque Psalmo notavimus. Monet de Alphabeto puta-
tus Hieronymus. Valentiæ opinio minus probabilis.

Vers. 1.) Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis
ejus volet nimis.

MUlti tùm Græci, tùm Latini observaverunt princi-
pium hoc Psalmi ita congruere fini præcedentis, ut
fit veluti quoddam corpus continuum, & conjunctum,
quemadmodum scribit Chrysostomus; & Arnobius ait
quodammodo hic affirmari laudem timentis Dominum,
quæ ibi dicebatur *manere in sæculum sæculi*, consistere in
beatitudine. Beatum ergo pronuntiat David illum, qui
timeat Dominum, sed ejusmodi timore, qui impellat ad
libentissimè implenda divina mandata, & voluntate ad
id valde inclinet, efficiatque ut ad hoc perficiendum plu-
timum afficiatur, atque ut tum interius timore sancto ti-
meat Deum, tum exterius promtus ad exequendum
quidquid ille jusserit, denique ut sit justus, piusque. Ge-
neralis quædam propositio hæc est, quæ deinde Psal. toto
variis probatur modis: & in primo membro videntur in-
nui negativa præcepta, à quorum violatione timor retra-
hat, præcipue castus: in secundo affirmativa, ad quorum
observationem incitet ingens desiderium, & alacritas vo-
luntatis. Talis est Psal. 127. sententia in multitudinis nu-
mero: *Beati omnes, qui timent Dominum, qui ambulant*
in viis ejus; nam *ambulare in viis Domini*, est magno stu-
dio, atque contentione incedere, immò *in via mandatorum*
Dei currere. *d* Beatitudo hæc est in spe, & in via. Ambro-
sius *e* eam in cognitione divinitatis consistere probat, & *e* in
in fructu bonæ operationis; & hoc quidem ex præsenti
loco, illud ex alio Psalmo *f*. *Beatus homo, quem tu erudieris Domine & de lege tua docueris eum*. Basilius interpre-
tans alibi *g* de timore casto, non de servili, ait qui eo fit
præditus numquam aliquid prætermittere quæ præcepta
sint, nec negligenter exequi, & hoc loco ait à dæmoni-
bus etiam timeri Deum, sed exigi timorem cum animi
propensione, & intensione. Chrysostomus idem dicens,
addit plus esse dicere, quod *volet in mandatis nimis*, quã
quod *faciet*, ut sint dulcia operanti, & *sicut exhibuit* quis
membra sua servire immunditiæ, *ita exhibeat servire justi-*
tiæ h; quod etiam illustrat ex antithesi cum amore mere-
tricio, ex fuavitate jugi Christiani *i*, ex voluptate, quam h Rom. 6. 19.
ipsa in se à malo abstinentia gignit, bonaque conscientia. i Matth. 11.
Hieronymus putatus licet accipiat de timore, qui adhuc
imperfectorum est; explicat de anxio, & non transitorio
studio

Sensus loci.

studio implendi Dei mandata ad similitudinem ejus, qui A
in æstibus sitit. *Mandavit Deus mandata sub custodiri ni-*
a Tf 118.5 *mis a*, tamen respicit magis affectum, quam effectum.
b 10. 1. ser. de virt. & vit. c. de 1. Ephrem *b*, timentis Dominum beatitudinem in eo ponit,
quod ab omni fraude inimici sit securus, carnis voluptatem non admittat, non vagatur animo, sed expectat Dominum suum; semper vigil, sobrius, paratus, diligens, placere studens Deo.

Beatus vir.) Non unum solum significat virum, ut vel-
c homil. 7. in Josue. le Origines *c* videtur, sed collectivè plures, quemadmodum in aliis Psalmis & locis, & non sexum dũtaxat masculinum, sed sub illo quoquot tamquam sub præcipuo, femininum, ut Psalmo primo docuimus. Unde, ut Hugo meminit, Vir notat ætatem, sexum, fortitudinem.
d 21. de civ. cap. 18. August. *d* de hoc ipso loco scribit, utiq; ibi esse feminas,
e cap. 31. 22. quæ timent Dominum. Quem vocant Hieron. notat,
f cap. 11. 3. omnia quæ in persona justi interpretantur referri ad Christum, & quisquis verè sanctus est, typum, & figuram Salvatoris esse. Explicat quoque Hugo de Christo, quem Jeremias *e virum* nominat, & cui *spiritum timoris Domini* tribuit *f*. Suppeditabit citatus Ambrosius occasionem hic digrediendi in Philosophorum de fœlicitate sententias: explicari præterea poterit distinctio in eam, quam vocant spei, viæque, & illam, quam rei & patriæ. Hugo triplicem numerat, intrantium, certantium, pervenientium. Tractata in isto opere non semel hujusmodi argumenta. Noster vero Jacopus Alvarez *g* demonstrat perfectionem esse hujus vitæ beatitudinem.
g 10. 1. de vita spirituali 16. 4. p. 2. c. 10. 1.

Qui timet Dominum.) Vidimus priore Psalmo, quo pacto *timor Domini sit initium sapientiæ*. Quomodocumq;
accipiatur bonus timor, etiam non perfectus, nempe servilis, & initialis (*f* mundanus namque malus est, perfectus cum charitate perfecta) potest censeri beatũ reddere vi-
h Eccl. 8. 12 tum beatitudine spei, ac viæ. *Timentibus Deum*, quique
i Eccl. 34. verentur faciem ejus, *bonum est h*; & *Timentis Dominũ*
27. *beata est anima ejus i*; & *Beatus homo, qui semper est pa-*
k Prov. 28. 14. *vidus* k; *Beatus homo cui donatum est habere timorem*
l Eccl. 25. 25. *Dei l*; & *Timenti Deum bene erit in extremis m*. Si beatus, qui timet, ac malum fugit, multo magis qui amat,
m cap. 1. 13. & bonum facit. Hic etiam de vano, mundano, & malo timore non importune disseri posset.

In mandatis ejus volet nimis.) In Romano Psalterio,
n 2. off. c. 2. apudque Arnobium, *cupit*, apud Cassiodorum, & in Commentario crediti Hieron., & apud Ambrosium *n*, *cupiet*. Præteriti temporis est Ἠθέλησε *chaphets* θελήσει futuri *nimis* pro *valde*, quemadmodum alibi notatum est, monetq; August. *o*, & Hilarius *p*. Notanda item phrasis,
o in ps. 118. conc. 4. qua cum præpositione construitur verbũ ad adhæsionem
p in ps. 118. insinuandam, ut *hæreditare in gentibus q*; *Judicare in*
q ps. 81. 8. *nationibus r*: *æmulari in alios*; aut *consolari t*. Glossa ordi-
r ps. 109. 6. naria observat legens, *volet multum*, quod sufficit sic
t Isa. 30. 1. velle, si perficiendi desit facultas. Videlicet qui quod val-
t 2. Marc. 7. 6. let non præstat, parum velle censetur. Priu dixi quod
u psalt. 118. 5. *mandavit Deus mandata sua custodiri nimis u*: adolescentulæ quoque dicuntur *dilexisse nimis x*: quamvis absit,
x Cant. 1. 2. *nimis*, ab emendatis codicibus, ut Ecclesia retinet in antiphona, *In odorem unguentorum tuorum currimus*, *adolescentulæ dilexerunt te nimis*! Retinendo, explanant
y serm. 18 & 20. in Cantic. Bernardus *y*, & Richardus S. Victoris *z* de amore ardente, ac vehemente, quia sponsus est nimis per excellentiã,
z lib. de gradibus charit. c. 12. 11. p. 1. c. 2. super omnia amabilis, atque insatiabiliter. Hunc vero Richardus locum nostrum tractans, ait, *in mandatis Domini velle nimis* esse plus velle quam posse, & non capere de hac impossibilitate solatium, sed potius desiderii
a ps. 118. 20. suscipere incrementum, atq; *concupiscere desiderare justi-*
b Eccl. 14. 29. *ficationes a* divinas, *edendo esurire, bibendo sitire b*. Affert
c cap. 1. 12. voluptatem esuries ista, sitisque, & *timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam, & gaudium in longitudine dierum c*.

Vers. 2.) Potens in terra erit semen ejus generatio rectorum benedicetur.

NIsi primus fuit effectus ac fructus timoris Domini
ardens voluntas, vehementesq; cupiditas implendi mandata ejus; sed beatitudinis duplex conditio est, velle implere mandata, non solùm timere Dominum, poterit hæc haberi prima fœlicitas timentis Dominum, quod consequetur copiosam prolem, robustamq; posteritatem, ob filiorum multitudinem, videlicet Domino benedicente, idest, multiplicante rectorum, sive justorum, sive timentium ipsum generationem. Magni fiebat apud

Sensus loci.

Hebræos hoc bonum, & benedictio numerosæ sobolis.
Potest etiam hic benedictio significare fausta imprecationem, & celebrem, ac suavem apud homines memoriã.
Postremo copiam bonorum externorum. Hæc frequenter accidunt viris justis, iisque potissimum, qui largitionibus eleemosynarum propter Deum, bene de aliis merentur. Nam *qui tota die miseretur & commodat, semen illius*
d Ps. 26. 26. *in benedictione erit* d: & *sunt semen, cui benedicit Dominus* e. Misticè plurimi exponunt de semine, ac fructu bo-
Sensus mysticus. norum operum, & meritorum *in hac terra*, idest, istius
e Esa. 61. 9. vitæ loco, & in terra animæ nostræ, quæ semen divini verbi & gratiæ, tamquam bona, & non petrosa, vel spinosa, vel *secus viam f*, excipiat fructu. Potentiam vero se-
f Luc. 8. 5. & 5qq. mini ostendit Chrysost. in Apostolorum, & aliorum Sanctorum constantia contra tentationes, & persecutiones;
g Matt. 7. 24. 25. quoniam *fundati erant supra firmam petram g*; nihilque virtute potentiùs, solidiusque, sicut vitio nil vilius, atq; imbecillius. August., Prosper, alii *semen* peculiariter ad opera referunt misericordiæ, quorum *suo tempore fructum metemus*, *non deficientes*, * quando *bonorum labo-*
* Galat. 6. 9 *rum gloriosus erit fructus* h, *benedictio Domini super ca-*
h Sap. 3. 15. *pita justorum i*, *centuplum cum vita æterna* k, vocabuntur
i Prov. 10. 6. *benedicti*, qui regnum percipient *l*. Totus Psalmus com-
k Matt. 19. 29. modè aptatur ad opera misericordiæ exercentem. Beatus
Sensus accommodatius. est ille misericors, qui pre reverentiali timore, quo prose-
l Mat. 25. 34. quitur Deum, avidè ipsius mandata exequitur illa præsertim, quibus injunxit beneficentiam ergo proximum, & de quibus propterea rationem in primis exiget in judicio
m. Istius hominis, qui *seminat super omnes aquas n*, semen potens erit seminatum in terra pauperum bene irrigata;
m Mat 25. generatio benedicetur, profeq; propagabitur, hæc opibus
35. & 5qq; n Esa. 32. 20. ditabitur cum gloria, & boni nominis fama; non cæcabitur secundis rebus, ut sepe fit; sed ille ipse, cui maxime proprium misericordiæ studentem illuminabit: erit jucundus, & gratus eidem Deo, & hominibus is, qui facilis est ad sublevandã alienam egestatem, aut liberali donatione, aut certe mutuo; paratas, ac in promtu habebit, quas judici det aptas pro te responsiones in judicio; ita ut ceteris tunc perturbatis, securus, & constans stet: interim post mortem suã
C bene audiet apud omnes nec verebitur superstitũ opprobrationes, & maledicta, quæ proferri in avaros, aut illiberales, vita functos solent: dum autem terribilis in damnatos feretur sententia, non illum afficiet, neque terrebit, sed alia recreabit, qua invitabuntur electi ad regnũ: succedet mox confirmata persuasio de perpetua fẽlicitate; & liberatione ab omnibus inimicis; sicque justitiæ, sive misericordiæ suæ fructum percipiet æternum, & exaltabitur in gloria, frementibus frustra peccatoribus, suoque illo immani frustratis desiderio aggerãdarum opum, ac fruendarum voluptatum, quod illos inhumanos, & sævos redebat, atque à misericordiæ operibus abhorrentes.

Potens in terra erit semẽ ejus.) Chaldaicè, *fortes in lege*
erunt filii ejus. Ad litteram sensus est, posteros Deum timentis, ejusque mandata axactè servantis, potentia præstantes futuros in hac vita, firmos, stabilesque numero, opibus, viribus. Eget, mysticè loquendo, misericors, de quo multi sermonem hic putant esse, potentia, ut comprimat oppressores, & *virtute irrumpat iniquitates* o. Deus
o Eccl. 7. 6 p Sap. 12. 1. 4.
D *omnium miseretur, quia omnia potest* p. Magna quoq; seminis potentia, quod est opus misericordiæ, aut aliud meritorum, quia fructificat vitam æternam: magna semini gratiæ, quoniam in quo manet, *non peccat* q, nec
q 1. Joan. 5. 8 eum quidquam *separare potest à Charitate Christi* r: ma-
r Rom. 8. 35. 39. gna seminis boni exempla, quod jaciendo ille, qui timet Deum, & mandata custodit, *multos in Christo gignit* s, & *parturit* t: magna seminis Dei, si *terram bonam* nasci-
s 1. Cor. 4. 15. catur u. August. quartæ quæstioni Dulcitii, quomodo
t Galat. 4. 10. *potens in terra erit semen, & generatio rectorum benedicetur*, quum sciamus justorum filios & fuisse, & esse ma-
u Matth. 23. 8. 32. ledictos; & injustorum & fuisse, & esse benedictos: respondet, sicut in expositione, immo de ipsa expositione Psalmi, (semen futuræ messis esse opera misericordiæ.) Tum subdit. Quid autem fratres, potentiùs, quam ut regnum cœlorum non solum Zacchæus emat dimidio rerum suarum, sed & vidua duobus minutis, & tantundem ibi uterque possideat? idest, eamdem beatitudinem, (licèt si merita disparia fuerint, gradibus disparem. Quid potentius, quam ut idem regnum, & thesauris divitis (id ut modo dixi intellige) & calice aquę frigidę pauperis valeat.

Generatio rectorum benedicetur.) Hieron., justo-
rum

Sanctum, & terribile nomen ejus.) Epitheta nominis Dei Ac-
hactenus in aliis Psalmis vidimus, ut dicatur; *sanctum* a,
admirabile b, *benedictum* c, *magnum* d, & simul *terribile*,
atque *sanctum* e, in aliis partim repetuntur eadem, par-
tim add untur alia, ut *laudabile* f, *suave* g. Notat Cajeta-
nus, ne quis objiceret magnam multitudinem præcepto-
rum ob servandorum, aut grave, ac intolerabile pactum
accusaret, Prophetam declarare, quod in duobus consi-
stit hoc pactum, ut nomen Dei sanctum habeatur, sive
laudetur, atque timeatur, Applicando ad Eucharistiam,
oportet meminisse, quod sumentes dignè sanctificat, ter-
ribilis est indignè sumentibus. Cassiodorus attribui *sancti-
tatem* incarnationi, *terrorem* omnipotentiæ deitatis ex-
celsæ, ut ametur Christus advocatus, & Judex timeatur,
utque solus amor negligentes non reddat, desperatos ti-
mor efficiat. Sanctitas nominis Christi, à quo *Christiani*
cognominamur, exigit sanctitatem à nobis, terror timu-
lat, ne desimus officio, simulque ipsem ingenerat, ac fi-
duciam adversus dæmones, quos hoc nomen vehementer
terrefacit, ita ut in isto *nomine spernere* possimus *insurgen-
tes in nobis* h. Euthymius egregie rem explicat, Christi,
inquit, *nomen sanctum* quidem est, veluti quo innumera-
bilia effecta sunt miracula *terribile* verò, & *timendum*,
quia dæmones expellit, & ægritudines. Quod si Christi
nomen sanctum est, oportet ipsa etiam ora, ac linguas,
quæ illud laudatura sunt, sancta esse. Nicephorus hoc
nomen sanctum dicit esse, quoniam Christus est τοῖς εἰκαιρῶς πιστεύσι καθαρὰς πᾶσιν μολυσμὸς perfectè credentibus
mundatio omnis maculæ; τοῖς ἀπιστοῦσι τιμωρία, καὶ κάθαρσις,
non credentibus punitio & castigatio. Ex Chrysostomo vi-
dentur transcripsisse; qui præterea ratiocinatur, si talè
est nomen, multo magis substantia: item eo ujos Apostō-
los, per universum orbem se præclarè gessisse; Davidi
armorum loco fuisse ad barbarum illum prosternendum
r: in eo res innumerabiles rectè, præclarè gestas esse: in
eo nos sacris initiari mysteriis. Alia ex aliis Psalmis pe-
tenda sunt de Dei nominis epithetis.

a Ps. 32. 21. Ps. 104. 1. Ps. 105. 47.
b Ps. 8. 2. 10. Ps. 71. 17. 19.
c Ps. 71. 17. 19.
d Ps. 95. 4. Ps. 98. 3. Ps. 98. 3. Ps. 112. 2. Ps. 126. 3.
h Ps. 43. 6.

Vers. 10.) Initium sapientiæ timor Domini.
Intellectus bonus omnibus facientibus eum, laudatio
ejus manet in sæculum sæculi.

Sensus loci.

HIc ultimus decimus versus componitur, ut ante dixi
ex tribus hemistichiis, quorum initia sunt tres ulti-
mæ alphabeti litteræ תרשׁ, *rosch*, ש *sin* ת *thau*. Quum autem
David *nomen sanctum, & terribile* dixisset, ac proinde ve-
nerationem, ac timorem ipsius commendasset, nunc do-
cet utilitatem ipsius timoris. Nam si quis velit sapere, in-
choandum illi à timore, quo retrahatur à peccando, & le-
gem studeat observare; castus etiam, sanctus, filialis, re-
verentialis timor initium est sapientiæ quatenus ad pri-
mariâ ejus partem, magisque necessariam pertinet, ac *ple-
nitudo ejusdem* appellatur i. Ipsa vero per se, ac solitaria
spectata sapientia, ejusque pars, quem vocant intellectum
& intelligentiam, inutilis est, immò plerumque pernicio-
sa, si timor desit: *bona & utilis facientibus eam*, idest,
quod illa faciendum præscripsit. Postremo ait quod lau-
datio vel Domini, cujus *nomen sanctum, & terribile*, &
cui confiteri se velle primis Psalmi verbis Propheta dixe-
rat l; vel cujuslibet facientis cum timore, quod faciendũ
dictat sapientia, & intellectus, vel dicti timoris *manet in
sæculum sæculi* m. *In sæcula sæculorum laudabitur Deus à
beatis* n: in beatitudine laus erit à Deo; & à justis inter
se: *timor ipse sanctus permanens in sæculum sæculi* o, una
cum illis, qui eum habuerint, laudabitur. Videtur quo-
que David quum de magnis Dei operibus egisset, ad quo-
rum consideationem, & contemplationem opus est sapi-
entia, & intelligentia, hoc requirere quasi rudimen-
tum, & necessariam dispositionem timoris divini, quæ
vocatur item *generatio*, * & *radix sapientiæ* p.

Timor revocat à peccato.

i Ecc. 1. 10 Sapientia solitaria spectata inutilis est, si timor desit.

l Chrysost.

m August.
n Ps. 83. 5.
o Ps. 18. 10.

* Prov. 22. 4. sec. LXX.
p Eccl. 1. 25

Initium sapientiæ timor Domini.) Hieronymus, *princi-
pium*. Alii, *caput*. Nempe, ut paullo ante indicavi, vel
intelligitur quod inchoatio, & exordium sapientiæ sit à
Dei timore, vel quod sapientiæ summa & perfectio, idve
quod in ea præcipuum est, sit timor. Juxta primum sen-
sum timorem Dei sapiens *q* appellat, ut proxime retuli
γνῶσις σοφίας, quem Interpres Latinus *finem modestiæ*, quam
sectionis differentiam à Jansenio non notatam miror:
præterea *radicem* r ῥίζαν & inter distinctiones timoris, de
quibus egimus alibi, unus dicitur *initialis*. Lege August.

q Prov. 22. 4.

r Eccl. 1. 15.

Secundo modo ab eodem Sapiente *s* scribitur, quod
plenitudo sapientiæ est timore Dominum, & à Job *u* quod
timor Domini ipsa est sapientia. Vocat adhuc Sapiens *x* co-
ronam *sapientiæ timorem Domini*, *sapientiam & sensum con-
summationem timoris Domini* y, & *omnem sapientiam timo-
rem Domini* z, & *magnum qui invenit sapientiam sed non
est super timentem Dominum*, & *timorem Domini super om-
nia se superposuisse* a. Itaque hoc loco, & aliis istis simili-
bus *b initium* sive *principium sapientiæ* ἀρχὴ ראשית *reschith*
potest significare quod præcipuum est, ac primum tenet
non tam ordinis quam dignitatis locum. Arnobius *caput*
interpretatur. Quo pacto fructus apis dicitur habere *ini-
tium dulcoris* c, idest, summum, perfectumque dulcorem,
supremum apicem dulcedinis, principatum in dulcedi-
ne. Sic priore Psalmo *d* vidimus ἀρχὴν *principium* pro
principatu sumtum, & *initium creaturæ* significat apud
Jacobum *e primitias*, quæ est Græcè ἀπαρχή, Syriacè
ישיתא *risciteha*. Sed uno in loco Proverbiorum extat
תחלה *techillah* propriè significans *initium*. Hinc etiam
est, ut pro *timore* reddant Lxx. quandoque εὐλάβειαν, καὶ θεοσέβειαν, *pietatem*, seu *religionem, ac Dei venerationem*, quam
θεοσέβειαν quoque, & חכמה *chocchma*, & *sapientia* ex usu scri-
pturæ significant, quemadmodum ex usu Scriptorum Ec-
clesiasticorum Græcorum φιλοσοφία *studium*, & *amorem*,
atque *professionem* peculiarem, ac magis perfectam religio-
nis, qualis est eorum quos appellamus religiosos. In cita-
to loco Jacobi pro *timore* est θεοσέβεια, *pietas*, & ita legit
August. *f*, quam θεοσέβειαν, & *pietatem* Apollonius
g asserit ad omnia utilem. Eodem spectat, quod apud
eumdem toties laudatum Sapientem *h*, *timor Domini* di-
citur *disciplina sapientiæ*, & *initium dilectionis Dei i*. Præ-
terea quod Elaias *k divitias salutis* appellat *sapientiam*, & *
scientiam, dicitque quod *timor Domini ipse est thesaurus
ejus*. Jungit quoque Moyses *l* cum univetio cultu Dei ti-
morem ipsius. Denique, ut aliàs monui, Deus ipse per ab-
solutum nomen *timoris* aliquando *m* intelligitur, ut quum
Jacob nominavit *timorem patris sui Isaac*, aliàsque *n*; &
placuit nonnullis inter alias illa etymologia nominis De-
i παρὰ τὸ δέος, quo nomine *timor* significatur. Sed & a-
pud profanos metus ac timor superum religionem deno-
tat. Videtur & Ambr. *o* præsentem nostrum locum ita in-
tellexisse, una cum Elaiæ *p* loco, ubi *spiritum timoris Do-
mini*, postremo recenlet loco post alia sex dona Spiritus
sancti, ut faceret, inquit irreprehensibilem, & bonum
timorem. Nazianzenus *q* indicat eumdem sensum, quum
respondet objicientibus sibi imperitiam, si probent exper-
tem timoris Domini, vicissè, quia hic timor *initium sa-
pientiæ* dicitur; immò & finis sermonis à Salomone in ex-
tremo Ecclesiaste. Sed aliàs *r* de alio loquens timore ait
nos εὐχόμεθα καὶ κλαίομεθα καὶ λιτανεύομεθα, velut ele-
mentis imbui, purgari, attenuari. Attamen prior sensus
de primo quasi gradu imperfectiore sapientiæ, passim hic
magis recipitur, & ab Augustino, aliis in locis. Eumdem
tradit Basilius *r*, Beda *u*, Bernard. *x*, Ambr. *y*, Greg. *z*,
qui dona Spiritus sancti ab Elaia *a* enumerata vult de-
scendendo à cælestibus atque perfectioribus ad inferiora,
& minus perfecta: præterea Cyprianus *b*, qui vocat fun-
damentum, & firmamentum ipei, & fidei: ad hæc Irenæus
c, apud quem Latinè legitur, *Timor Domini initium in-
telligentiæ*: hunc que in Adamo fuisse, quando post pec-
catum timore correptus abiscondit se præ confusione *d*
vexans quoque se siculneis alperioribus foliis, quibus
contexit seipsum: item Ephrem *f*, qui addit, ut faber
apud incudem, vasa utilia perficit, ita timorem Domini
cor expiare, impuris cogitationibus ejectis, & cum pru-
dentia, atque scientia eloqui verba docere, & Deum in-
fundendo timorem suum cordibus nostris, docere scien-
tiam. Eadem sententia Thomæ Aquinatis *g*. Rursum Na-
zianz. innuit satis aperte hoc ipsum, declarans etiam quo
pacto sapientiâ timor efficiat. Negat auspicando à cõtem-
platione, definere nos debere in timorem, quia affrænis
contemplatio in præcipitia quoqiimpellere potest, (nem-
pe blasphemiæ, & impietatis, ut Nicetas Scholiastes ex-
ponit.) sed timoris rudimentis imbutos, & purgatos ac at-
tenuatos in altum esferri: ubi timor sit illic mandatorum
observationem esse: ubi ista, ibi carnis purgationem, quę
nubis cujusdam instar animæ lumen obscurat, nec divi-
ni radii splendorem purè intueri sinit: ubi purgatio, il-
luminationem: illuminationem desiderii summam esse
iis, qui maxime rei cupiditate flagrant. Incipit sapientia
primum operari à timore, esique primus hic effectus
cognitionis Dei, & de illo primum præceptum dat

s Ps. 32. 21 Ps. 104. 1. Ps. 105. 47.
b Ps. 8. 2. 10 Ps. 71. 17. 19.
c Ps. 71. 17. 19.
d Ps. 95. 4. Ps. 98. 3. Ps. 98. 3. Ps. 112. 2. Ps. 126. 3.
h Ps. 43. 6.

i Prov. 1. 7.
k Ecc. 1. 25.
l Deut. 10. 12.
m Gen. 31. 42. 53.
n Es. 8. 13.
Etymologia nominis Deus.
o in Ps. 118. de Adhuc 5.
p c. 11. 2.

q orat. 28.

r orat. 59.

s in 139.

t Jacob. 4. 27 Ps. 140. 12. 13. 2. Petr. 10.
u Joan. 1. 27 Ps. 5. 8. Es. 47. 10
x orat. 15.

f 1. de doll. c. 7. 11. 9. 18
g Ep. Joan. 1. de serm. in monte c. 3.
t homil. in princ. prov.
u in Pro. c. 1
x hom. 13. in Cant.
y 1. offic. c. 50
z hom. 10. 16
a Es. ch. c. 11.
b 3. c. 37.
c Gen. 3. 8.
d ib. vers. 7.
e com. 3. in prol.
f c. 2. q. 19.
g art. 7 q. 45. art. 1. ad 3
h art. 6. ad 3
g orat. 38.

sapientia. Tam *sapientiæ* nomen, quam *timoris* propie-A
rate, & *religionis cultu* sumitur, & quod intellectus est
proprium voluntati tribuitur, nimirum sapientia, & vi-
cissim intellectui, quod convenit, voluntati, scilicet ti-
mor cujus *initium* dicitur *sapientiæ*: Nam rectè intelligen-
tiæ operatio finis est, & judicii justitia, ut Ambrosius *a*
loquitur, quæ etiam duo connectere solet scriptura, &
de judicio utiurpare quod fit, & custoditur; item quod
quis facit mendacium. Denique *ingressus sapientiæ manu-
data æterna b*. Hæc est *scientia sanctorum c*, *quorum animæ
enunciat aliquando vera, quam septem circumspectores se-
dentes in excelso ad speculandum d*, Job simul describitur
fuisse *vir simplex, & rectus ac timens Deum e*: Simeon ri-
moratus f, Cornelius *religiosus, ac timens Deum g*. Recit-
at Galatinus *h*, ex R. Isaac ben Schola commentario in
hunc locum, quod per *initium, sapientiam, timorem*, de-
signantur tres personæ Trinitatis, quia Pater est princi-
pium, & origo totius divinitatis, Filius est sapientia Pa-
tris, Spiritus sanctus cordibus fidelium, quibus illabi-
tur, timorem ingerit, ne per peccatum ab eo separentur,
cui pergratiam conjunguntur. Valet ad confutandos Ju-
dæos, aliqui sensus parum aptè deductus.

Intellectus bonus omnibus, facientibus eum.) Hieronymus, *doctrina bona, cunctis, qui faciunt eam*, & apud Tre-
vetum, *eruditio bona cunctis, qui faciunt ea*, idest, erudi-
tio, inquit, in sapientia legis bona est, facientibus præcep-
ta legis, de quibus antè dictum est. Declarant alii sanam
esse mentem eorum, qui secundùm Dei timorem mode-
rentur opera sua, vel prudentiam salutarem illos mane-
re, qui ipse exerceant in timore divino, & in sapientia,
seu contemplatione operum Dei. Vel quod timor Dei
exercitatus, seu opera Dei ex eo facta largiantur intelle-
ctum bonum & operantis, & aliis, idest, efficiunt, ut De-
um timens bene intelligat ad propriam, & aliorum utili-
tatem. Joc. 1. Proverbiorum *i* ex editione LXX legitur
hæc tota sententia simul, *Principium sapientiæ timor Do-
mini, intellectus autem bonus omnibus facientibus eum pie-
tas autem in Deum principium sensus*: in translatione vero
vulgata solùm primum membrum extat, ut & in textu
Hebræo. Hebræum nomen hujus loci affixum est plurale
שׂכלים *bhoschem*, quod referri potest ad *timorem Domini*,
& ad *pietatem*, & ad *sapientiam*, quæ illa etiam comple-
ctitur. Pronomen singulare Græcum fœmininum respi-
cere tantum potest, αὐτῆς, vel σοφίας, vel utrumque,
Latinum vero masculinum aut *intellectum*, aut *timorem*,
aut ambos. Non debet Varlenius exigere, ut legamus
Latinè, *eam*. Vetus Psalterium, & August. absque pro-
nomine, *bonus est intellectus facientibus*. Bonus est intelle-
ctus, ait August. quis negat? sed intelligere, & non facere,
periculosum est, *bonus* ergo *facientibus*. Prosperi quoque
sententia est hic, & in libro sententiarum *k*. Is bonum ha-
bet intellectum, qui quod faciendum rectè intelligit, faci-
l quia talis est fine opere intelligentia, qualis sine ti-
more sapientia. *Scienti bonum & non facienti peccatum est
illi*: *servus cognoscens voluntatem Domini sui, & non facienS
vapulabit multis*: *melius esset non cognoscere viam justitiæ,
quam post agnitionem retrorsum converti n. Qui leit, & fa-
cit beatus o*: *sine charitate scientia inflat p*: *scientia hæc, & *
sapientia decipit q. Nazianzenus *r* confirmat hoc testimo-
nio præstantiorem esse sapientiam, quæ per opera de-
monstratur, quàm quæ sermone nitet ac splendescit: nec
enim hic dici quod σύνεσις ἐστὶ ἄγαθὸν τοῖς κεκτῆσθαι, sed
τοῖς ποιοῦσιν intellectus est bonum prædicantibus sed fa-
cientibus. Apollinarius videtur insinuare, quod iis qui
carmine decantant ea quæ sunt in Psalmo de divina sa-
pientia prudentia quædam propterea communicatur, vi-
delicet cum ex animo, & in toto corde, ut initio Psalmi
dicebatur, id faciunt.

καὶ πανοῦργος ἐστὶν ἡ σοφία ὑποφαίνει

Et prudentia mortalibus est sapientia varibus.

Fortitan allusit ad participium ποιοῦσι unde ποιοῦντες
Agellius novum quid commentus est; *intellectum, bonum*
pro bono prosperoque successu poni: & sensum esse: om-
nibus, qui vel prius indicata mandata fecerint, vel sapien-
tiam in factis sui ostenderint (addere potuit, vel qui timo-
rem) omnia prospere cessura, prudenter se in omnibus ges-
turos, quia *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum
f*. Nihil deest *timentibus eum t*, nec deficient sive *minuen-
tur omni bono u*, & ad agendum non animi ulla perturba-
tione sed muniti consilio divinæ legis accedunt. Confir-
mat similibus aliis dicendi formulis, ut cũ scriptum *g
gradiebatur David ad omnia quæcumque misisset eum Saul*,

*t. Reg. 18. 5.
* c. 14. 10.

y 1. par. c. 11 7. 1.
z vers. 20.

e Apoc. 4. 6.

b Luc. 12. 35
e Joan. 5. 35

Suæ justitiæ nemo quidquam ascribere debet.

Præsentes laudes nemo curare debet cum finis adhuc sit incertus

Dei laudatio termino claudi non potest.

ישכיל *iaschil*. Addit præterea hunc sensum, quod is, qui facit ea, gratus
erit, invenjet gratiam bonam apud omnes, honesta erit
apud omnes ejus opinio. Illustrat id ex Proverbiis *x*. *Et
invenies gratiam, & disciplinam coram Deo, & hominibus*;
שכל טוב *sechel tof*, idest, gratiosus eris & bonæ intelli-
gentiæ tam apud Deum quam apud homines, inquit Jan-
sen. Quamvis Peltanus noster membrum ultimum decla-
rat de acquirenda ingenii sollertia, mentisque prudentia,
ut quid in omnibus negotiis, & difficultatibus facere, aut
vitare oporteat facile intelligit. Sic exstitunt quatuor lo-
ci hujus explanationes non improbabiles, sed prima cete-
ris probabilior est sicut communior. Apte eodem sensu
Antoninus y illud ex Psalmo 122. 2. *Ecce oculi servorum in
manibus dominorum suorum*, ut videant si quid habeant in
manibus ad conferendum, vel percutiendum, vel opera-
tioni commendum, sic enim oculos intellectus practici
electorum directos esse ad Dominum, ut considerent lar-
gita dandaque beneficia, illata, & inferenda supplicia, &
quæ velit eos agere, ita ut sint similes animalibus, quæ
Joannes *a* videt *plena oculis* ex omni parte, intus, foris,
superius, inferius, retrò, ante, à dexteris, à sinistris.
Hæ sunt etiam *lucernæ ardentes in manibus b*, esseque *lu-
cernam ardentem, & luculentem c* idest, scientiæ, sa-
pientiæ, intellectus opera habere.

Laudatio ejus manet in sæculum sæculi.) Hieronymus,
laus ejus perseverat jugiter. Rickelius complexus est simul
varias expositiones, quæ possunt centeri litterales. Qui
ita intelligit, ait ipse, intellecta adimpler, *laudatio ejus
manet in sæculum sæculi*, quia & Deum sine fine laudabit,
& à Deo æternam laudem pro mercede accipiet, atq; cum
sanctis laudabitur, quum collaudabunt sancti sapientiam
ejus, & utique in sæculum non delebitur. Addit tertio po-
test laudatio, laudque intellectus boni, facientium, quod
ille dictat, & conjungentium cum sapientia timorem, &
mandata custodientium. Sic *laudatio* accipitur activè, &
passivè, qua quis laudat Deum, aut à Deo laudatur, tum
ipse tum sapientia ipsius, *timor*, custodia mandatorum.
Sumi quoque *laus* potest, & *celebritas* apud homines,
Virtutis amator sibi ex eare lucrum acquirer, inquit
Theodoretus, nam Deus etiamsi nemo laudare velit *αἰώνιον καὶ ἀπολύτρωτον, καὶ πήρας οὐκ ἔχοντα ὑμᾶς, καὶ διαρκῆ,
sempiternum, interminatum, & nullum finem habentem
hymnum habet*, sive *laudem atque sufficientem*. Infert Au-
gustinus, & Prosper non debere quemquam tuæ justitiæ
quidquam adscribere, neminem de suis quasi propriis
meritis exultare, sed in Dei laudem, & gloriam omnium
sanctorum, beatitudinem esse referendam. Chrysostomus
colligit (quum Deus sit per se valde laudabilis, ac pro-
pter majestatem suam in se, præterea propter opera,
nulla eos dignos venia, qui quæ fiunt, ægrè ferunt: & qui
loquuntur contrari à Deo nihil aliud quam iis, quæ sunt
Sole longe clariora contradicere, & volentes cæcutire,
quia non est Dei laudatio ad tempus, nec obscura, non
manifesta, sed clara perpetua immortalis, semper ma-
nens, finem numquam habens.) Ayg. hinc admonet, ne
præsentis temporis laudes curemus, sed æternas, quum
finis adhuc sit incertus, habeat quisque de preterito quod
doleat, de futuro videat imminere quod timeat, & ple-
rumque laudata virtus vel minuatur, vel pereat. Sed hoc
ille pluribus tractat. Denique Hierony. & Cassiod. obser-
vant rectè claudi Psalmum laudatione, qui gesserat *Alle-
luja* in titulo, quod significat *laudate Deum*. Addit Cas-
siodorus laudationem Dei non claudi termino, quia nec
finem habere potest beneficium: hic laudari, quia pec-
catores liberat, ibi prædicari, quia devotos coronat. Ri-
ckelius Psal. totum refert ad anagogem, & Ecclesiam
triumphantem, Nam Sancti Deum, inquit, laudant in
patria jugiter sine interruptione, *in toto corde*, & omnibus
viribus suis, quemadmodum & perfectè amant: *in consi-
lio justorum* (legit enim ita, & lumit pro actu intellectus)
idest, secundùm actum prudentiæ electorum, atque pro-
ut suggerit, ac suadet donum Spiritus sancti, quod appel-
latur Consilium: & *congregatione*, idest, in unione bea-
torum, seu triumphanti Ecclesia: magna esse opera Do-
mini, præsertim quæ facit in cœlo empyreo circa bea-
tos: *confessionem*, quia beati Deum semper laudant, & *ma-
gnificentiam*, qua illi reverenter obsequuntur, *esse opus
ejus*, idest, ei pergratum; *memoriam fecere mirabilium suo-
rum*, dum admittit ad visionem suam, in qua splendidissi-
mè contemplantur quæ, quanta, & qualia fecerit pro
eorum salute: *escam dare timentibus se*, fruendum se præ-
bendo

Rom. 8. 28.
f Ps. 24. 14.
u Ps. 33. 11.